

Erich Prunč

Filozofska fakulteta Graz

PREDROMANTIČNI NARODNO-KULTURNI KONCEPTI V KOROŠKI CARINTHII*

V prvi polovici 19. stoletja, približno do petdesetih let, na Koroškem ne moremo govoriti o kaki zaključeni *politično*-nacionalni koncepciji, marveč le o vrsti posameznih konceptov, od konzervativno-verskega in pokrajinsko obarvanega preko romantično-kozmpolitskega do etnocentričnega in panslavistično-utopičnega oz. nemškonacionalnega.¹

Duhovna elita na Koroškem, ki se je zbrala okoli lista »*Carinthia*«, pa je v tem času razvila razmeroma homogena narodno-kulturne koncepte, v katerih je skušala združevati novoromantične ideje z idejnimi prvinami razsvetljenstva oz. poznega jožefinstva (reformnega katolicizma)²; na novo oživiti jih je hotela iz koroških humanističnih tradicij ter utemeljiti in določiti iz konkretne zgodovinske in nacionalne situacije na Koroškem.

Carinthio, po starosti prvo avstrijsko in tretjo nemško periodiko sploh, ki ne prekinjeno izhaja do današnjega dne, je 1. julija 1811 ustanovilo »Društvo prijateljev domovine« (Gesellschaft der Vaterlandsfreunde) v Celovcu kot »tednik za domovinoznanstvo, pouk in razvedrilo« (Ein Wochenblatt für Vaterlandskunde, Belehrung und Unterhaltung). Kot prvi urednik je sicer podpisal *Karl Mercy*, po poklicu igralec in knjižarniški pomočnik, kmalu pa ga je zamenjal *Johann Gottfried Kumpf*, ki je list urejeval od l. 1811 do 1813. Za njim sta uredništvo prevzela *Johann Ritter v. Jenull* (1814-15) in *Simon Martin Mayer*, ki je list urejeval med l. 1815 in 1862, s kratkim, vendar za usmeritev lista bistvenim presledkom, ko mu je v letu 1848. in med l. 1851-54 v uredništvu sledil *Vinzenz Rizzi*.³

Če vzamemo prvo številko Carinthie v roke in že na naslovni strani najdemo pesem »*Deutscher Gruß an Deutsche*« (Nemški pozdrav Nemcem), potem bi kaj lahko — sodeč z vidika današnjega bralca — mislili, da je pred nami prava nemškonacionalna revija. Uvodna pesem se namreč glasi:

*Vom alten deutschen Meer umflossen,
Bis an den alten deutschen Rhein,
Ihr meine Freud- und Leidgenossen,
Mit mir aus deutschem Blut entsprossen,
Mit euch soll deutscher Friede seyn!*

*Und ob das alte rings veraltet,
Soll deutscher Sinn fortan bestehn;
Und ob die Welt sich neu gestaltet,
So lang der Gott der Väter waltet,
Soll das Geschlecht nicht untergehn.*

* Razpravo graškega slovenista objavljamo v zvezi s polstoletnico koroškega plebiscita; kljub zgodovinski odmaknjenosti snovi je namreč njeno misel mogoče dovolj živo aktualizirati na današnji položaj slovenskega življa v Avstriji. Ur.

¹ Prim. *St. Haider*, Die Slowenen in Kärnten; Osthefte 9, 1967. 5, str. 353, in *Janko Pleterski*, Narodna in politična zavest na Koroškem. Ljubljana 1965.

² O teh pojmi (Spätjosefinismus, Reformkatholizismus) prim. *Eduard Winter*, Der Josefinismus und seine Geschichte. Brunn—München—Wien 1943.

³ Gl. *Ernst Newole*, Die Offizin Kleinmayr in Klagenfurt bis zur Gründung der Zeitschrift »Carinthia«. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Kärntens, Car. I. 144. 1954, str. 532 sl.

Und haltet treu und fest am Glauben,
Es glänzen Sterne nur bei Nacht,
Und wißt, es blühen neu die Lauben,
Und todte Reben bringen Trauben,
Wenn ihren Kreis die Zeit vollbracht.

Es soll mit Gott uns doch gelingen,
Es muß was Treue sät gedeihn.
So laßt die deutschen Becher klingen,
Und Barden deutsche Lieder singen,
Und eure Herzen fröhlich seyn.

Denn hoch und herrlich wird vor allen
Erstehen deutsches Volk und Land:
Ich höre Klopstocks Stimme schallen,
Ich seh die Feuersäule wallen,
Und in der Wolke Gottes Hand!⁴

Vendar bomo začeli v to, nekoliko pre nagljeno sodbo že kaj kmalu dvomiti, če v 5. številki istega letnika najdemo sledeče naznanilo: »Da Kärnten sowohl Deutsche, als Slowenen („Slovenzi“) bewohnen, so gehört es mit in den Plan der Carinthia, auch manche slowenische Aufsätze zu liefern, da wo nämlich der Raum der Deutschen dieß zu thun gestattet wird.«⁵

Prvi slovenski prispevek, ki je dal povod za navedeno pojasnilo, pa je pesem slovenskega publicista, jezikoslovca in pesnika Urbana Jarnika (1784—1844) z naslovom »Na ‚Slovenze‘«:

Tork⁶ ne truska več s'gromenjam,
Našo polje zeleni,
Burja henja s' prešumenjam,
Sončna luč nam zableši.

Tudi modrica Slovenska
Svupa se prepevati,
Njej prijazna grata Nemška
Sesterno per njej sedi.

Zibnili so vsi oblaki,
Jasnost se razdeva nam,
Mirno zdaj počiva vsaki,
Konc je storjen pristraham.

Zarja lepa se razliva
Čez Slovenji Gorotan
Zbuja dremanje častliva
Oznanuje svetli dan.

Modrice so spet perpele,
Gmetne nas obišejo.
Bojo vednosti objele
S trajno lubeznivostjo.

Slava bode spet slovela,
Ki Slovencem da ime:
Po deželah se raznela
Perdobila rešenje.

Čeprav se v tem okviru ne moremo spuščati v primerjavo literarne in estetske vrednosti ter zgodovinskega pomena obeh omenjenih pesmi, se mi vendar zdi primerno, da najprej ugotovimo vsebinske skupnosti obeh pesmi:

1. Oba pesnika izražata najprej svoje veselje nad tem, da so končani boji, ki so v napoleonskih vojnah težko prizadeli deželo:⁷ »Z vami bodi nemški mir...« — J.: »Tork ne truska več s'gromenjam...«

⁴ »Ot tod, kjer se pretaka staro nemško morje, / do starega nemškega Rena / Vi moji tovariši v veselju in žalosti, / z mano zrasli iz nemške krvi, / z vami bodi nemški mir! // Pa če vse naokoli staro zastera, / naj nemški duh vsekakor obstaja; / pa če se svet na novo oblikuje, / dokler le vlada bog očetov, / naj ta rod ne mine. // Zvesto in trdno se držite vere, / saj le ponoči sijajo zvezde, / in vedite, na novo že cveti zelenje v lopah / in mrtve trte bodo spet nosile grozde, / ko bo dovršil čas svoj krog. // Z bogom moramo uspeti, / kar je zvestoba sejala, mora rasti. // Zato naj nemške čaše zvenketajo, / prepevajo naj Bardi nemške pesmi. // Veselje bodi v vaših srcih. // In velika in krasna bosta vstala / nemška dežela, nemški narod: / Ze slišim doneti Klopstockov glas, / že vidim ognjeni oblak, / in v tem oblaku božjo roko.«

⁵ »Ker na Koroškem živijo tako Nemci kot Slovenci, spada med drugim v načrt Carinthie tudi to, da bo tam, kjer bo dovoljeval prostor, prinašala slovenske prispevke.«

⁶ V Jarnikovi opombi: »Slovenski Mars.« Pravopis je nekoliko prilagojen sodobni pisavi.

⁷ Po schönbrunnskem miru (1808). Toda Francozi so tisti del Koroške, ki je pripadel Avstriji, zapustili šele 11. 1. 1810. Prim. Fran Erjavec, Koroški Slovenci, II. str. 402.

2. Klic po novem času: »In mrtve trte bodo nosile grozde...« J.: »Zarja lepa se razliva...«

3. Oba pesnika sledita literarni modi: Pesnik uvodne pesmi ubira sledove tako imenovane »Bardendichtung«, ki se je v 60-ih letih razširila po Nemčiji, Jarnik pa se zateče v slovansko mitologijo.

4. Poveličevanje svojega naroda in njegove slave.

Vendar bi bilo zgrešeno, če bi iz teh skupnosti hoteli sklepati, da je uvodna pesem v Carinthii 1811 vplivala na Jarnikovo. Samostojnost pesnitve in njena pogojenost v predstavnem svetu slovenskega jezika je preveč očitna, da bi mogli kaj takega domnevati. Jarnikova pesem je tudi določnejša, njegova pesniška izpoved konkretnejša, nemški pesnik pa se izgublja v splošnih romantičnih frazah. Skupnosti, ki smo jih mogli ugotoviti v obeh pesmih, *lahko torej izvirajo samo iz iste duhovne in kulturne situacije in so pogojene s tesnim duhovnim kontaktom, v katerem sta živeli literaturi obeh pesnikov na Koroškem*. Jarnikovo samostojnost nam potrjuje tudi literarnozgodovinska opredelitev njegove pesmi: V njej je že anticipiral slovansko romantično terminologijo, ki jo dobro desetletje kasneje, namreč 1824. l., srečamo v zbirki sonetov slovaškega pesnika *Jana Kollárja* (1793—1852) *Slavi dcera*.

Nova v Jarnikovi pesmi je tudi misel o tesnem sožitju in skupni kulturni rasti slovenske in nemške literature na Koroškem. Jarnikov osebni miselni svet srečavamo tudi v 3. kitici, v kateri pesnik poudarja misel o združitvi znanosti in poezije, izpoved, ki je jasno racionalistično obarvana in po svoje izraža Jarnikovo življenjsko problematiko.⁸

S to pesmijo, ki je bila objavljena v nemškem listu, je Jarnik injiciral razvoj, ki ga z Erichom Nussbaumerjem^{8a} lahko označimo kot *rast koroških Slovencev iz pasivne narodnosti v narodno-kulturno zavestno občestvo*. Carinthia, ki je do ustanovitve lastnega slovenskega tiska na Koroškem (Andrej Einspieler) služila tudi slovenski inteligenci na Koroškem kot publikacijsko sredstvo, je v tem razvoju odigrala zelo pomembno vlogo.

Da pojasnimo navidezno protislovje med izpovedjo uvodne pesmi v Car. 1811 in tem, kar smo ugotovili doslej, bo verjetno koristno, če skušamo predmet postaviti v zgodovinski okvir.

Za to lahko najdemo prav v kulturnih dogodkih leta 1811 nekoliko konkretnih oporišč:

V uradnem listu Napoleonove Ilirije, v *Télégraphe officiel*, urejeval ga je francoski pisatelj *Jean Charles Emmanuel Nodier* (1780—1844), je bila tega leta natisnjena Vodnikova »*Ilirija oživljena*«, v kateri se odraža ves zanos slovenskega preporodnega gibanja.⁹

Istega leta je izšla v Trstu slovnica *Saggio grammaticale italiano cragnolino*, ki jo je po Kopitarjevi slovnici priredil *Vincenc Franc Franul pl. Weissenthurn*¹⁰

⁸ Prim. E. Prunč, Aus der Kopitarkorrespondenz, Briefwechsel zw. U. Jarnik u. B. Kopitar, Anzeiger f. slawische Philologie, 1970 (v tisku).

^{8a} E. Nussbaumer, Geistiges Kärnten, Literatur- u. Geistesgeschichte des Landes, 1956, str. 315.

⁹ Zgod. slov. slovstva I, Ljubljana 1956, str. 415.

¹⁰ Gl. SBL I, str. 187.

(1771—1817). Avtor, reški patricij po vsej verjetnosti albanskega rodu, je bil član literarne družbe *Accademia scientifico letteraria Minerva* v Trstu. Njen ustanovitelj in vodja je bil ital. pesnik *Domenico Rossetti* (1774—1824). Ta literarna družba se je živo zanimala za razvoj italijanske in nemške literature ter si štela v veliko zasluženje, da je med italijanskimi in nemškimi deli njenih članov mogla iziti tudi slovenska slovnica. Vodnik, ki ga je Franul prosil sodelovanja pri tem delu, je na naslovni strani objavil pesem, ki v sledečih verzih strnjuje slovensko preporodno misel:

»Zbudi se, kranjska modrica
zadost si spala do zdejl
Al ni očitna pravica
da obudéna boš zanaprej?«¹¹

Tako terminologija kot tudi osnovna misel tega gesla se tesno pokrivata z Jarnikovo pesmijo »Na ‚Slovenze‘«,¹²

Dalje so 1811. leta štajerski deželni stanovi razpisali stolico za slovenski jezik na graškem liceju. Prvi učitelj na tej stolici, *Janez Nepomuk Primic* (1785—1823), duhovni voditelj štajerskih Slovencev te dobe, je bil učenec *Valentina Vodnika*. Njegova dejavnost je v bistvu temeljila na presajanju prerodnega koncepta Zoisovega prerodnega krožka v štajersko središče.¹³ 1810. leta je ustanovil prvo slovensko društvo, *Societas slovenica*, v katerem je zbral kakih 15 somišljenikov, ki jih je navajal k domoljubju in budil v njih ljubezen do materinega jezika. Jarnik je prišel že za časa svojega graškega študija v stik s štajerskimi Slovenci, s Primcem pa ga je od l. 1810 naprej vezala živahna korespondenca.¹⁴ Kot priloga dnevnika *Gratzer Zeitung* (ustanovlj. 1787) je izhajal med leti 1812—1842 list »*Der Aufmerksame*«. V letih 1843-48 pa se je ta priloga verjetno po zgledu Carinthie preimenovala v *Stirijo*. Obe publikaciji sta slovenščini odmerjali v pesmih, esejističnih prispevkih in poročilih razmeroma veliko prostora.¹⁵ Kulturne in literarne tendence v obeh časnikih je usmerjal duh evropskega, predvsem nemškega historizma, ki se je razvil kot duhovna posledica Napoleonovih vojn. Drugo komponento v miselnem svetu sodelavcev teh dveh listov je predstavljal predromantični, predvsem literarno usmerjeni kozmopolitizem.

Literarni in duhovni situaciji v Carinthii najdemo torej prav v letu njenega nastanka že v neposredni geografski bližini vrsto paralel: *predromantično narodno navdušenje in razsvetljeni kozmopolitizem omogočata plodno, nadnacionalno sodelovanje in medsebojno oplajanje ter pospešujeta narodne in literarne dejavnosti. Kategorije nacionalnega mišljenja so še vseskozi odprte in ob vsem*

¹¹ Cit. po *Jože Pogačnik*, *Zgodovina slovenskega slovstva* II, Maribor 1969, str. 194.

¹² Gl. *France Kidrič*, *Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe*. RZD v Ljubljani.

¹³ Prim. *Jože Pogačnik*, *Zgodovina* II, str. 211.

¹⁴ *F. Kidrič*, *Korespondence J. N. Primca*. — *Korespondence pomembnih Slovencev* 1.

¹⁵ Gl. *J. A. Glonar*, *Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi*, ČZN 5. 1908, str. 125—152. — *Josef Matl*, *Leistung und Bedeutung Erherzog Johans für den national-kulturellen Fortschritt der Slowenen und Kroaten*, *Südostforschungen*, 22. 1963, str. 365—376.

navdušenem poudarjanju lastne samobitnosti povsem dovezetne za probleme druge narodnosti in njene kulturne rasti.

Iz te duhovne perspektive se z lahkoto da razložiti tudi navidezno protislovje med uvodno pesmijo v Carinthii 1811 in karakteristiko revije, ki sem jo podal ob Jarnikovi pesmi »*Na ‚Slovenze‘*«. To navidezno protislovje je moglo obstajati le dotlej, dokler smo prenašali kategorije današnje nacionalne miselnosti v čas, v katerem ti pojmi še niso bili zgodovinsko obremenjeni; ko so v sklopu duhovnih vrednot imeli drugo vrednost in pomen ter bili še pogojeni z drugim miselnim sistemom.

Po tem ekskurzu, v katerem je bilo mogoče v ilustracijo naše problematike navesti le nekaj pičlih in golih podatkov, se želimo vrniti spet k tematiki, ki nam je pravzaprav zastavljena: k predromantičnim narodnim in kulturnim konceptom koroškega historizma.

Kaj je bil torej njegov osnovni koncept, kaj precizno njegove teze?

O tem nas informirata dve izjavi, ki sta bili v letih 1821 in 1822 objavljeni v Carinthii.

V Car. 1821 je v recenziji 3. zvezka »*Kärntnerische Zeitschrift*«, ki ga je bil izdal urednik Carinthie *Simon Martin Mayer*, s sledečimi stavki označen krog njegovih prijateljev in sodelavcev: »... *hingegen haben sich andere eben so eifrige als fähige und thätige Mitarbeiter an dem freundlichen Werke gefunden, welches bestimmt ist, Vaterlandsliebe durch Vaterlandskunde zu wecken, zu nähren und zu veredeln, und Zeugniß zu geben von frischem geistigen Leben und Wirken auf dem immer mehr beengten und mehr als billig vergessenen Mittelpunkte des uralten Carantanerreiches...*«¹⁶ Če bi osnovno misel teh izvajanj, da se namreč ljubezen do domovine lahko zbuja s temeljitejšim poznavanjem zgodovinske preteklosti, vsaj deloma še mogli imeti za idejno blago razsvetljenstva, se v pojasnilu »*Ein Wort für sich*« že določneje pojavljajo romantične prvine: »*Weit entfernt, politische Meinungen anzuregen, wie es wohl im großen Kampfe in den Jahren 1812-15¹⁷ beifällig statt finden konnte, ist Vaterlandsliebe, und eine mit ihr so eng verwandte überspannte Begriffe und Forderungen (Ideologie und Cosmopolitismus) mit der Wirklichkeit versöhnende, Gemüthlichkeit die leitende Absicht unseres Blattes... Geschichte und Dichtung, Kunst und ihre Beförderer jener, Menschensinn und Geisteskraft belebende, Musenhain, so abstechend, wie einst gegen das Medusenhaupt Minervens, gegen die so kahl und kalt hervortretende, alles versteinernde, Vernunft, sind das Hauptgebieth, woraus die Carinthia... ihre Lesefrüchte borgt.*«¹⁸

Medtem ko so racionalizem, klasika in deloma tudi predromantika postavljali kozmopolitizem nad domoljubje, se nam v našem primeru kaže razmerje že

¹⁶ Car. 11. 1821. 49 (8. dec. 1821), str. 394: »Vendar so se našli drugi, prav tako marljivi kot delavni in sposobni sodelavci pri ljubeznivi dejavnosti, ki želi z domovinoznanstvom zbujaati, hraniti in plemenitiiti ljubezen do domovine ter pričati o svežem duhovnem življenju in delovanju v tem vedno bolj utenjenem in bolj ko spodobno pozabljenem središču prastare karantanske države...«

¹⁷ Prim. odn. 7, napoleonske vojne.

¹⁸ Car. 12. 1822. 52 (28. dec. 1822), stolpci 415-16: »Daleč proč od tega, da bi prožili politična mnenja, kot se je to s pridom dogajalo v letih 1812-15, je ljubezen do domovine in njej tako zelo sorodna *blagosrčnost*, ki pomirjuje prenapete pojme in zahteve (ideologijo in kozmopolitizem) z resničnostjo, vodilni namen našega lista... *Zgodovina in poezija*, umetnost in njeni pospeševalci, tisto svetišče muz, ki poživlja človeški um in moč duha ter se nadvse jasno odbija od tako golo in hladno nastopajočega razuma, spričo katerega vse okamni, kot nekoč pred meduzino glavo, to so glavna področja, na katerih bo zbirala Carinthia svoje berilo.«

obrnjeno. Vendar je tudi sedaj še mogoče, da se v čustvu in z »blagosrčnostjo«¹⁹ usklajajo nasprotja kot kozmopolitizem in ideologija (po vsej verjetnosti nacionalna ideologija) z resničnostjo, to se pravi s konkretno zgodovinsko danostjo. V našem primeru imamo torej opravka s *historizmom*, ki hoče nekako ostati v sredini med kozmopolitizmom in porajajočim se nacionalizmom. Nasprotja in nesoglasja, ki s tem nastajajo, hoče premostiti s čustveno obarvano toleranco in z romantično emocionalnim, deloma tudi nekritičnim kultom preteklosti ter na tej osnovi zgraditi novo regionalno zavest.

Toleranca in absolutna enakopravnost (obeh) narodov, ki živita v takem prostoru, pa je neobhodni predpogoj za regionalni koncept, ki temelji predvsem na zavesti o skupni preteklosti.

Zato se sedaj ne bomo več čudili, če bomo že v drugem letniku Carinthie našli ponatis znanega poglavja o Slovanih iz Herderjeve knjige *»Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit«* (1784-91)²⁰, ki je obenem tudi prva objava integralnega teksta tega mesta Herderjevih *»Idej«* v slovenski literaturi. Urban Jarnik, ki je bil od vsega začetka neke vrste urednik slovenskih prispevkov in člankov s slovensko tematiko v Carinthii, je ta pomembni Herderjev tekst opremil z opombami. Navdušeno je pozdravljal Herderjeve teze o miroljubni naravi Slovanov in njihovem pacifirajočem in humanizirajočem poslanstvu v svetovni zgodovini. K Herderjevemu očitku, da se je marsikateri narod, predvsem pa nemški, pregrešil nad tem miroljubnim narodom, je dostavil Jarnik: *»Und noch heut zu Tage versündigen sich sehr viele Deutsche, wenn auch nicht mehr mit dem Schwerte, doch mit der Feder und mit der Zunge an dieser Nation«*.²¹

Ne morem se spuščati v to, da bi na tem mestu razpravljajal o pravilnosti ali nepravilnosti Herderjevih tez. Važno se mi zdi le to, da se zavedamo njihove odločilne vloge pri formiranju slovenske in slovanske romantične zavesti in s tega vidika ocenimo to objavo v Carinthii. Značilno pa se mi zdi tudi to, da se prav na mestih, na katerih se Jarnik iz preteklosti obrača v sedanost, kjer torej obravnava aktualna vprašanja in jih postavlja v širši evropski okvir, že nalamlja regionalni koncept koroškega predromantičnega historizma.

Misli, ki jih je Jarnik nakazal v svojem komentarju k Herderjevim *»Idej«*, je še določneje izrazil in preciziral v svojih *»Andeutungen über Kärntens Germanisirung«*, ki jih imenuje *»Ein philologisch-statistischer Versuch«*.²² V tej razpravi Jarnik najprej navaja gospodarske, socialne in zgodovinske razloge (socialno pogojene migracije, nemško šolstvo, mešani zakoni, kuga, boji s Turki, izseljevanje za časa protireformacije) za stalno nazadovanje slovenskega jezika. Nekdanje jezikovno in narodno območje skuša določiti na osnovi krajevnih in ledinskih imen in s pomočjo drugih jezikovnih kriterijev. Jarnik sicer po-

¹⁹ Besedo »Gemütlichkeit« je treba v tem času pojmovati še v smislu vseh duševnih darov, ki so v zvezi s čustvom. Prim. Grimm, DWB 4. 1. 2, stlp. 3330 sl. — Pri Humboldtju najdemo še stavek: »anklänge tiefer gemütlichkeit, die aus dem schmerzlich beklommenen busen aufsteigen«; cit. po Grimmu, stlp. 3334. — Cig. prevaja »Gemütlichkeit« z »voljnost, blagodušnost, ugodnost, blagoserčnost, rahločutnost«. (Prim. Cig., Dt.-sl. Wb., 1860, str. 611.)

²⁰ Prim. Konrad Bittner, Herders Geschichtsphilosophie und die Slawen. Reichenberg 1929. — Stefan Barbarič, Herder in začetki slovenske romantike, SR 16. 1968, str. 231—256 (z ustreznostjo lit.).

²¹ Car. 1812, šte. 23. Cit. po Nussbaumerju, n. o. m., str. 315: »In še dandanašnji se pregreša mnogo Nemcev nad tem narodom, pa čeprav ne več z mečem, vendar s peresom in z jezikom.«

²² Car. 16. 1826, št. 14. sl. Prim. med drugim J. Mall, Die Bedeutung der deutschen Romantik für das nationale Erwachen der Slawen, Deutsche Hefte für Volksforschung 4. 1934. 1, str. 20—40. Stanislaus Hatner: Die deutsche Romantik und der Osten, Ostdeutsche Wissenschaft 7. 1960, str. 155—174.

udarja, da imamo pri tem do nedavnega opraviti z naravnim asimilacijskim procesom, ki pa ga je *treba v interesu Koroške zaustaviti, »predvsem ker mnogo političnih razlogov govori bolj za ohranjevanje kot za izpodrivanje slovenskega jezika«*.²³ Razen tega je ta jezik svet že zaradi tega, ker je služil kot obredni jezik pri ustoličevanju in postal osnova slovanskega cerkvenega jezika.²⁴

Kot jezikoslovec pa je Jarnik znal tudi pravilno oceniti *enkratni zgodovinski in kulturni pomen tega obrobnega slovanskega jezika*, saj je bil v tesnih korespondenčnih stikih z vodilnimi možmi mlade slovanske filologije (Kopitar, Šafařík, Sreznjevskij i. dr.), ki jim je posredoval dragoceno jezikovno gradivo slovenskih govorov na Koroškem. Jarnik je bil tudi prvi slovenski dialektolog in je poleg omenjenih člankov napisal še več razprav s področja slovenskega knjižnega jezika in etimologije.²⁵ Že 1813. leta je — prav tako v Carinthe — pozival k zbiranju jezikovnega blaga, od besedišča do krajevnih imen, ter k zapisovanju narodnih pesmi, pripovedk, pravljič, narodnih rekov in običajev.

Čeprav bi marsikatera Jarnikovih formulacij utegnila prizadeti narodni ponos nemških sodeželanov, je bil odnos med Jarnikom in nemškimi sodelavci Carinthie vseskozi prijateljski. Kopitarjevo poročilo Dobrovskemu z dne 14. junija 1814, v katerem pravi: »*In Kärnten slavisiert der Klagenfurter Stadtkaplan Jarnik, in schönster Harmonie mit den dortigen Niemcen, sehr eifrig. Er schaltet in die Carinthia (ein Wochenblatt) manches windische Lied ein (von seiner Anfänger-Composition), wozu dann ein Niemec (Fellinger) gleich vis-à-vis die metrische Übers. liefert*«,²⁶ pravilno označuje duh sodelovanja in strpnosti, ki je vladal pri sodelavcih Carinthie. To razmerje se niti ni spremenilo, ko se pri Jarniku že določneje pojavljajo ideje Kollárjevega romantičnega slavizma in *slovenskega politično-nacionalnega koncepta*.

V svojem pismu omenja Kopitar tudi pesniško in prevajalsko dejavnost *Urbana Jarnika*. Prav ta dejavnost pa nam nazorno dokumentira tesno sodelovanje, medsebojno prepletanje in oplajanje nemške in slovenske kulture v zgodnjem 19. stoletju. Jarnikove pesmi so skoraj vse bile objavljene dvojezično, v prevodih J. G. Kumpfa in J. G. Fellingera, medtem ko je Jarnik s svoje strani prevedel precejšnje število pesmi svojih prijateljev ter poskrbel za prevode Schillerja in predklasičnega moralista Lichtwerja. Sodelovanje med *Kumpfom* in *Fellingerjem* na eni ter *Jarnikom* na drugi strani je bilo tako tesno, da še danes v nekaterih primerih ni popolnoma jasno, čigav je original in čigav prevod.

Niso pa samo slovenski sodelavci Carinthie, med katerimi je treba prav posebej omeniti še *Andreja Einspielerja* 1813—1888), skrbeli za prispevke, ki bi se zavzemali za kulturni razvoj Slovencev. Carinthia je dokumentirala in odkrito pozdravljala skoraj sleherno slovensko knjižno novost, vsak večji kulturni dogodek, skratka vse, kar bi le utegnilo buditi ljubezen in spoštovanje do slo-

²³ Car. 16. 1826. 26, str. 106.

²⁴ Jarnik se pri tem očitno sklicuje na Kopitarjevo panonsko teorijo, po kateri naj bi bila slovenščina podlaga starocerkvene slovanščine.

²⁵ Bibliografijo njegovih del gl. SBL I., str. 386-89.

²⁶ Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii, t. I.: Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar (1808—1828), ed. V. Jagić, Berlin 1885, str. 343: »Na Koroškem slavizira celovski mestni kaplan Jarnik v najlepši harmoniji s tamkajšnjimi Nemci. Priobčuje v tedniku ‚Carinthia‘ marsikatero slovensko pesem (svoje začetne skladbe), k čemur dobavlja neki Nemeč (Fellinger) kar vis-à-vis metrični prevod.« — Nekoliko ironična opomba I. Prijatelja, češ Jarnik je Kopitarju kot sotrudnik bolj ugajal kot Primic, ker je deloval v slogi z Nemci, se mi zdi s tega vidika nekoliko krivična. Prim.: I. Prijatelj, Duševni profili slov. preporoditeljev, LZ 41. 1921, str. 344, oz. Lj. 1935.

venskega jezika in pospeševati razvoj slovenske kulture. Ljubljčan *Carl Melzer* (1814—1878), entuziastični občudovalec Prešernove poezije, je ob svojih prevodih Prešerna v Carinthii zapisal, da vse to dela le zato, »da bi Nemce opozoril, kakšne žlahtne cvetlice poraja slovenska poezija, ki se že od Vodnika naprej častno bori za palmo priznanja«. ²⁷

Celo 1848. leta, ko so se že marsikje v deželi začele zbujsati nacionalne strasti, se je Carinthia še jasno priznala k narodni strpnosti in nacionalni dvojnosti na Koroškem: »*Wir Kärntner in der Mehrzahl sind Deutsche vom Scheitel bis zur Ferse, wie irgend Einer, aber zu solchen Machtsprüchen, welche auf Zertrümmerung eines viele Völker schützenden Baues zielen, könnten wir selbst dann nicht rathen, wenn sie der deutschen Sache statt Verderben Vortheil brächten. Das slavische Element wird uns nicht erdrücken, wenn wir gerecht und brüderlich sind...*«. ²⁸

Če to izjavo v precejšnji meri določa še duh kulturnega mesijanizma in jo je mogoče razumeti le iz konkretne zgodovinske situacije, namreč odklanjanja velikonemškega političnega koncepta in zavzemanja za konstitucionalno ustavo, vključuje koncept narodne strpnosti, ki ga srečujemo pri *Vinzenzu Rizziju* (1816—1856) že princip enakopravnosti in enakovrednosti narodov in njihovih kultur. Rizzi, po svojem političnem prepričanju velenemško in liberalno usmerjen, piše dve leti kasneje (1850): »*Wer da glaubt, die Idee der Nationalität werde aus dem Herzen und dem Kopfe der Nationen wieder verschwinden... , der hat keine Ahnung von dem unaufhaltsamen Drange, mit welchen sich eine einmal ins Leben der Menschheit getretene Idee zähe und unwiderstehlich Bahn bricht!*« Nič ne ogroža obstoja koroške samostojne kronovine bolj kot zatiranje slovenskega dela prebivalstva, pravi Rizzi: »*Nicht in der Unterdrückung und Leugnung des Gegensatzes liegt das Heil, sondern in der Versöhnung durch die höhere Einheit. Der gleichberechtigte Deutsche muß mit dem gleichberechtigten Slowenen durch das Band einer höheren Einheit verknüpft werden;...*« Slovenski jezik naj se ne bi zatiral, nasprotno, učiti bi se ga bilo treba. Greh je in zločin nad človeštvom, pravi Rizzi, če se zatira jezikovna omika kakega naroda. Svoja razmišljanja pa zaključi Rizzi s sledečimi programatičnimi stavki: »*Wir wünschen sehnlichst, diese Ansicht möge wohl beherzigt werden, wir sind überzeugt, daß nur auf diesem Wege Friede und Eintracht erreicht werden können. Wer aber den Frieden auf falscher Grundlage sucht, wird den Haß ernten. Alles Predigen von Frieden hilft nichts, wenn ihr keine Befriedigung gebt.*«. ²⁹ Čeprav ta Rizzijeva izvajanja niso izšla v Carinthii, po mojem mnenju vendarle bistveno spadata v našo tematiko: v njih se izraža takorekoč drugi pol konceptov, ki smo jih srečavali v Carinthii. Medtem ko v prvi fazi srečavamo še prvine poznojožefin-

²⁷ Nemški tekst se glasi: »... nur in der Absicht, um die Deutschen aufmerksam zu machen, welche edle Blüten die Dichtkunst der Slowenen treibe, die wirklich schon seit Vodnik ehrenvoll um die Palme der Anerkennung ringt.«

²⁸ Car. 38. 1848. 38, str. 150: »Mi Korošci smo po večini Nemci, od nog do glave kot kdorkoli, toda takšnih samovoljnosti, ki so usmerjene v uničenje velike stavbe, ki štiti mnogo narodov, niti potem ne bi mogli svetovati, če bi nemški stvari namesto pogube prinašale korist. Slovanski element nas ne bo potrl, če bomo pravični in bratski do njega...«

²⁹ Cit. po Nussbaumerju, str. 358-59: »Kdor si domišlja, da bo ideja narodnosti zginita iz srca in glave narodov, ... ta nima pojma o nezadržljivi sili, s katero se vztrajno in nepremagljivo uveljavlja ideja, ki je vstopila v življenje človeštva.« Ne v zatiranju in zanikanju nasprotij, v pomiritvi in združitvi je rešitev. Enakopravni Nmec se mora združiti z enakopravnim Slovincem z vezjo take višje enote. — »Zelo si želimo, da bi si te naše nazore vzeli k srcu, kajti prepričani smo, da se bosta le na tej poti dala doseči mir in edinstvo. Kdor pa ta mir išče na napačni osnovi, bo žel le sovraštvo. Vse pridiganje o miru je jalovo, če ne nudite tudi pomiritve.«

skega kozmopolitizma, jih v drugi fazi zamenja romantični kult preteklosti, ki skuša v čustvu premagovati nastajajoča nasprotja; začenjajo se uveljavljati ideje liberalizma: v imenu lastne svobode se postulira svoboda in enakopravnost tudi za druge. Morda bi se dal ta razvoj v nekoliko poenostavljeni obliki ponazoriti v sledeči shemi: poznojožefinski (racionalistični) — romantični — romantično-(emocionalni) — romantično-liberalni koncepti. Vendar bo treba še poglobljenega študija te problematike, da bomo ta razvoj lahko jasneje določili.

(Gotovo spada med pikantnosti zgodovine, če duhovni in politični voditelj Koroških Slovencev v drugi polovici 19. stoletja Andrej Einspieler v svojem listu »*Stimmen aus Innerösterreich*« skoraj dobesedno ponovi to Rizzijevo argumentacijo in če se mora še 100 let kasneje vodilna osebnost Koroških Slovencev po drugi svetovni vojni dr. Joško Tischler v boju za pravice svojega naroda sklicevati na istega »nemškonacionalnega« Rizzija.³⁰)

Ne moremo se več spuščati v analizo vseh tistih prispevkov v Carinthii, ki se ukvarjajo s problemi nadnacionalnega sožitja in kulturnega razvoja obeh narodov, živečih v koroškem prostoru.³¹

Zato bi ob zaključku opozoril le še na to, da to razmerje nikakor ni bilo enostransko, marveč je bilo zasnovano na temelju dejavne medsebojne pomoči in medsebojnega sodelovanja.

Tudi slovenski sodelavci Carinthie so si pridobili marsikatero zaslugo za nemško, predvsem koroško literaturo: Jernej Marošnik (1805—1868), Blaž Hermetter (1828—1860) in Jernej Levičnik (1808—1883)³² so pesnili v slovenskem in v nemškem jeziku, Urban Jarnik je obogatil nemško literaturo z najdbami staronemških rokopisov³³, poljudnoznanstveni pisatelj, organizator in meceni Matija Ahacel Kobentar (1779—1845) je podpiral in usmerjal nemške in slovenske talente. Slovenski in nemški pesniki, pisatelji in kulturni delavci so si medsebojno pomagali pri delu in si izmenjali marsikatero spodbudo. Tako je na primer Urban Jarnik opozoril svojega prijatelja na snov, ki jo je le-ta uporabil za svojo dramo »*Inguo*«. ³⁴ V to zgodbo iz časov pokristjanjevanja alpskih Slovanov in upiranja domačega plemstva je Fellingner vložil ideje svobode, strpnosti in plemenitega človekoljubja, ki so ob krstni uprizoritvi leta 1817 doživele v Celovcu navdušen sprejem.³⁵ Drama obenem nedvomno predstavlja tudi vrhunec Fellingnerjevega ustvarjanja ter odrskega življenja v Celovcu tega časa nasploh.

Tako nam kaže bežen pogled v koroško literarno zgodovino zgodnjega 19. stoletja živo podobo medsebojnega prepletanja dveh kultur v malem, skoraj bi rekel, provincialnem koroškem prostoru. Gotovo, le redkokdaj so omenjeni pesniki in pisatelji dosegli pravo estetsko višino in veljavo, ki bi bila več kot regionalnega pomena, vendar jih njihova dejavna, vedno znova uresničena strpnost še danes dviga nad ta provincialni okvir.

³⁰ (Dr. Josef Tischler), Die Sprachenfrage in Kärnten vor 100 Jahren und heute. (Auswahl deutscher Zeitdokumente und Zeitstimmen), Celovec, str. 7—24.

³¹ Gl. več o tem: Johanna Morskoj, Die slowenische Wiedergeburt im Lichte der deutschsprachigen Publizistik von 1800—1850. Phil. Diss. Wien 1954.

³² Prim. SBL na ustreznih mestih.

³³ Nussbaumer, str. 362.

³⁴ Zgod. slov. slovstva II, str. 7.

³⁵ Nussbaumer, str. 337 sl.

Čas bi bil, da bi se sodobna literarna zgodovina intenzivneje zanimala za ta vozlišča duhovnih tokov in duhovnih konfrontacij, da bi vsemu, kar je moglo kot sad tega nadnacionalnega sodelovanja nastati skupnega in združujočega, dala večjo veljavo in težo. V času pa, ko medsebojno kulturno sodelovanje obeh narodov kljub vsem deklarativnim izjavam še vedno ogroža duh narodne ne-strpnosti, imajo ti koncepti še svoj poseben zgodovinski kontekst ter kažejo na anahronizem ozko-nacionalističnih nazorov določenih krogov na Koroškem.

Praga, 12. 9. 1970.

Franc Žagar

Ljubljana

VAJE ZA BOGATENJE BESEDNEGA ZAKLADA

V nekaterih jezikovnih vadnicah so vaje za bogatenje besednega zaklada, vendar jih učitelji slovenščine kaj radi preskočimo. Pri pouku vtepamo učencem v glavo najnujnejše slovnično in pravopisno znanje, vaje za bogatenje besedišča pa se nam zdijo skoraj izguba časa. Te vaje pač še niso prešle v učno tradicijo, z njimi se ukvarjajo le posamezniki. Žal pa se s tem odrekamo zelo zanimivi in koristni obliki dela.

V pričujočem sestavku nameravam poročati o nekaterih vrstah vaj, ki sem jih preizkušal v svoji učni praksi. Vzpodbudo zanje so mi dali učbeniki dr. Silve Trdinove, dr. Jožeta Toporišiča, Marije Jalnove, članek Vlaste Pacheiner v JiS, 3. letnik, pa tudi Slovenski pravopis in Slovar slovenskega knjižnega jezika. Težko je točno predvideti, za katero učno stopnjo, za kateri razred je primerna posamezna vrsta vaj. Precej zavisi tudi od tega, koliko so se učenci že ukvarjali s takšnimi vajami. Vrste vaj sem razvrstil po njihovi zahtevnosti, seveda so tudi v okviru posamezne vrste možne lažje in težje vaje.

Najenostavnejša, že za majhne otroke primerna vaja je iskanje *antonimov*. Učitelj sestavi seznam besed, največkrat so to pridevniki ali glagoli, učenci pa iščejo besede z nasprotnim pomenom, kot sta si v nasprotju npr. kratek in dolg. Takšne je primer takega seznama:

majhen, mehek, moker, oster, plitev, prazen, svetel, tenek, vbokel.

Če opazimo pri učencih enoličnost, okornost v izražanju, je zelo koristna vaja iskanja *ustreznejšega, polnejšega izraza*. Za to vajo je treba pripraviti primerne stavke; najbolje jih je izbrati kar iz spisov učencev. Takó delamo to vajo: